

Agnieszka Tambor
Uniwersytet Śląski
Katowice

O ekspertyzie nt. promocji i uczenia języka polskiego w świecie

Teaching and promoting the Polish language abroad
– a report on strategy creation

Abstract: The article author describes the methods of creating a strategy of Polish language teaching and promotion in the world. It contains the following elements: teaching Polish as a second/foreign language in all age groups and at all levels of educational systems (including higher education), different forms of promoting the Polish language in the world, coordinating activities and defining tasks of particular institutions as well as identifying the necessary legislative changes and methods of financing certain promotional activities.

Keywords: promotion of Polish language and culture, teaching Polish as a foreign language, promotional activities

Jednym z ważnych zadań władz Rzeczypospolitej Polskiej jest kreowanie wizerunku naszego kraju w świecie. W centrum wszelkich działań wizerunkowych stoi – co oczywiste – promocja polskiej kultury, której nieodłącznym elementem jest nauczanie i upowszechnianie znajomości języka polskiego. Programy promocji polszczyzny skierowane być powinny do szerokich rzesz Polaków, także mieszkających poza krajem, do potomków polskich emigrantów (w najdalszym nawet pokoleniu), a także do wszystkich tych, którzy są zainteresowani naszym krajem i jego dziedzictwem kulturowym¹,

Tymi słowami rozpoczyna się preambuła dokumentu, który jest efektem prac Zespołu eksperckiego ds. opracowania strategii nauczania i promocji języka polskiego na świecie.

¹ Preambuła do *Nauczania i promocji języka polskiego na świecie. Diagnoza – stan – perspektywy* (2018).

Umowa powołująca zespół zawarta została pomiędzy Ministrem Nauki i Szkolnictwa Wyższego a JM Rektorem Uniwersytetu Śląskiego na początku 2017 roku. Zespół niezwłocznie podjął prace, które po sześciu miesiącach, w lipcu 2017 roku, zaowocowały dokumentem zatytułowanym *Strategia nauczania i promocji języka polskiego na świecie*². W skład zespołu ekspertów wchodził – przewodniczący: prof. dr hab. Władysław Miodunka (UJ), prof. dr hab. Jolanta Tambor (UŚ); członkowie: dr hab. prof. UŚ Romuald Cudak (UŚ), prof. dr hab. Jan Mazur (UMCS), prof. dr hab. Bernadeta Niesporek-Szamburska (UŚ), prof. dr hab. Kazimierz Ożóg (UR), prof. dr hab. Adam Pawłowski (UWr), prof. dr hab. Dorota Praszalowicz (UJ), dr hab. Anna Sekretny (UJ), prof. dr hab. Tadeusz Zgółka (UAM), dr hab. prof. UW Roman Szul (UW); dodatkowi eksperci: dr hab. Aleksandra Achtelek (UŚ), dr hab. Danuta Krzyżyk (UŚ), dr Agnieszka Tambor (UŚ) – pełniąca też funkcję sekretarza Zespołu, dorywczo w prace włączyły się: dr Małgorzata Smereczniak (UŚ), mgr Karolina Graboń (UŚ). Strategia, zgodnie z zapisami umowy, miała uwzględniać przede wszystkim następujące zagadnienia: nauczanie języka polskiego jako obcego (we wszystkich grupach wiekowych, na wszystkich poziomach i we wszelkich możliwych formach) oraz sposoby i możliwości promocji języka polskiego w świecie. Częścią strategii miało także stać się określenie zadań poszczególnych instytucji państwowych zajmujących się wymienionymi dziedzinami.

Przed powstaniem ostatecznej wersji dokumentu członkowie komisji spotykali się wielokrotnie, dyskutując (czasem bardzo burzliwie) nad zagadnieniami, które powinny znaleźć się w treści dokumentu. Koncepcja, którą Zespół ukształtował na samym początku prac, stale ewoluowała. Jednym z elementów wzbudzających najbardziej ożywione dyskusje był status nauczycieli języka jako obcego pracujących poza Polską. Członkowie komisji zgodzili się co do konieczności wprowadzenia kategorii/zawodu „nauczyciel języka polskiego jako nieojczystego”, która regulowałaby funkcjonowanie ogromnej grupy uczących języka i kultury polskiej i podnosiła prestiż osób wykonujących te zadania, a także umożliwiła konstruowanie bardziej jednolitych programów ich kształcenia. Nowa kategoria zawodu pozwoliłaby również nie angażować w szkołach osób przypadkowych – bez odpowiednich kompetencji – do wykonywania zadań związanych z uczeniem polszczyzny. Rozwiązania zaproponowane w strategii w tym zakresie są nowatorskie, gdyż

² Pierwotnie opracowanie, ze względu na charakter ekspertyzy, nosiło tytuł: *Strategia nauczania i promocji języka polskiego na świecie*.

po raz pierwszy zostały one spisane i zestawione w sposób, który umożliwia faktyczne zastosowanie niektórych regulacji.

Strategia nauczania i promocji języka polskiego na świecie składa się z trzynastu części³. Pierwsza część dokumentu zatytułowana *Sytuacja językowa dzieci z rodzin polskich w kontekście migracji międzynarodowych* odnosi się przede wszystkim do trudności, jakie dotyczą dzieci migrujących z rodzicami lub przychodzących na świat już w nowym kraju. Utrzymanie znajomości polszczyzny w tej sytuacji utrudnione jest przez oderwanie od polskiej wspólnoty językowo-kulturowej, zanurzenie w obcym otoczeniu społecznym, a także różną motywację do zachowania języka. W opracowaniu wyjaśnia się między innymi pojęcia języka pierwszego/ojczystego, języka obcego oraz języka odziedziczonego, a także wskazuje na różne podejścia w nauce w przypadku każdej z wymienionych sytuacji uczenia języka. Nacisk został położony przede wszystkim na fakt, iż dwujęzyczność jest darem, który na emigracji można dzieciom po prostu „ofiarować”. By polszczyzna była sprawnym i równorzędnym (z językiem kraju zamieszkania) narzędziem komunikacji (a nie tylko „kodem domowym”), potrzebna jest szkoła. Niezwykle ważne jest więc kształtowanie pozytywnego nastawienia rodziców, którzy często nie uświadamiają sobie, że ich własny rozwój językowy dokonał się głównie dzięki kształceniu, do edukacji w języku polskim za granicą. Pielęgnowanie języka odziedziczonego w diasporze nie jest zatem łatwe. Jest możliwe do osiągnięcia przy świadomych działaniach rodziców oraz skoordynowanych, dobrze zaplanowanych i właściwie ukierunkowanych działaniach wspierających dwujęzyczność ze strony państwa polskiego. Drugi rozdział dokumentu zatytułowany *Placówki prowadzące nauczanie języka polskiego za granicą* zawiera szczegółowy opis placówek (przedszkoli i szkół) prowadzących nauczanie w języku polskim za granicą (dotyczy zasad ich działania, funkcji, rodzaju zarządzania, problemów). W dokumencie omówiono działania szkolnych punktów konsultacyjnych, podlegających ORPEG-owi, szkół społecznych, tzw. sobotnich, oraz szkół należących do systemów edukacji innych państw, w tym – europejskich, w których prowadzone jest nauczanie w języku polskim. Kolejną częścią dokumentu stanowią problemy *Oświaty polonijnej na Wschodzie*. Zakreślona przestrzeń opisu obejmuje tereny byłego ZSRR, miejsca historycznych zsyłek Polaków oraz miejsca autochtonicznych zbiorowo-

³ Opis poszczególnych części składa się z fragmentów dokumentu, nawiązuje do streszczeń poszczególnych rozdziałów. Te krótkie opisy zostały opracowane wraz z całym dokumentem przez osoby wchodzące w skład zespołu.

ści etnicznych. W tej części mowa jest zatem o sytuacji szkolnictwa polonijnego/polskiego na Białorusi, Litwie, Łotwie, Ukrainie oraz w Rosji, Kazachstanie, Kirgistanie, Moldawii, Rumunii, Gruzji, Armenii, Azerbejdżanie i w Czechach (opracowanie zawiera krótkie charakterystyki stanu szkolnictwa polonijnego w tych krajach). Oświata polonijna na Wschodzie wymaga specjalnego zainteresowania ze względu na specyfikę traktowania nauczania języka polskiego w poszczególnych krajach. Edukacja polonistyczna na tych terenach odbywa się w przestrzeni warunkowanej przez systemy prawne lokalnych ministerstw oświaty oraz dokumenty międzynarodowe zapewniające przedstawicielom mniejszości narodowych prawo do kształcenia dzieci i młodzieży we własnym języku. Trzeba jednak zaznaczyć, że w niektórych krajach odnotowuje się bardziej lub mniej jawne posunięcia instytucji państwowych mające na celu zmniejszenie roli i znaczenia placówek, w których naucza się języka polskiego. W strategii zwraca się w tym miejscu uwagę na praktyki zniechęcające rodziców do kierowania dzieci i młodzieży do szkół, w których prowadzi się nauczanie w języku przodków. W następnej części pt. *Kształcenie dzieci i młodzieży z kontekstem migracyjnym w polskim systemie edukacji* zwrócono szczególną uwagę na rozwiązania prawne dotyczące edukacji dzieci „migrujących” (m.in. ich prawa do bezpłatnej nauki i opieki), regulacje i wynikające z nich procedury związane z przyjęciem dzieci do szkół oraz – zagwarantowane przez odpowiednie rozporządzenia – formy wsparcia dziecka cudzoziemskiego w polskiej szkole. Ta część strategii skupia się na konkretnych rozwiązaniach, które musiałyby zostać wprowadzone w kraju, by w szkołach przyjmujących oparto działania na pełnej wiedzy na temat dzieci, które są przedmiotem zainteresowania autorów rozdziału. Za najpilniejsze do wdrożenia w dotychczasowej praktyce uznano: opracowanie zestawu testów diagnostycznych; opracowanie materiałów dydaktycznych przeznaczonych dla tej grupy odbiorców; opracowanie podstawy programowej przedmiotu język polski jako obcy/drugi dla wszystkich poziomów kształcenia; organizowanie szkoleń uwrażliwiających kadre pedagogiczną na specyfikę pracy z uczniami o złożonej biografii językowej oraz przeszłości edukacyjnej, a także szkolenia z zakresu edukacji międzykulturowej; wprowadzenie funkcji i doprecyzowanie statusu asystenta językowo-kulturowego.

W części pt. *Nauczyciel języka polskiego jako ojczystego za granicą, jako odziedziczony, drugiego, obcego* zespół ekspercki zajął się też ważnymi zagadnieniami związanymi z osobami nauczającymi. Celem tej części stało się stworzenie spójnego i skutecznego systemu działań w zakresie nauczania polskiego

w Polsce i poza nią. W rozdziale sformułowano listę braków w aktualnie realizowanym przygotowaniu psychologicznym, pedagogicznym, prawnym oraz glottodydaktycznym nauczycieli uczących języka polskiego jako obcego, drugiego, odziedziczonego (jest też mowa o nieprzystawalności kompetencji współczesnego nauczyciela polonisty do realiów polskiej szkoły różnorodnej), aby w końcu precyzyjnie określić oczekiwane kwalifikacje i kompetencje nauczyciela glottodydaktyka polonistycznego. Wśród kompetencji wskazanych jako podstawowe wyróżniono: kompetencje merytoryczne, dydaktyczno-metodyczne, psychologiczno-pedagogiczne, kompetencję międzykulturową oraz kompetencje diagnostyczne i ewaluacyjne. W końcu, w następnym rozdziale pt. *Uregulowanie sytuacji finansowej i prawnej oświaty polskojęzycznej za granicą* zaprezentowano mocne i słabe strony dotychczasowych działań prawnych i finansowych podejmowanych na rzecz promocji i edukacji związanej z językiem polskim.

Kolejna część strategii poświęcona jest nauczaniu akademickiemu zarówno w Polsce, jak i za granicą. Rozdział *Lektorzy i lektoraty języka polskiego w Polsce i w zagranicznych ośrodkach akademickich* prezentuje obecną od lat 30. ubiegłego wieku polską politykę promocyjną, której częścią jest nauczanie polszczyzny na uczelniach zagranicznych. Analizie poddano tu ograniczenia, jakie nastąpiły w liczebności lektoratów zagranicznych, oraz przyczyny tych zmian. Wśród nich są między innymi: oszczędnościowa polityka uczelni zagranicznych (np. we Włoszech), oszczędności MNiSW, zmiana polityki edukacyjnej niektórych uczelni (np. w Rosji), likwidacja polskich placówek dyplomatyczno-konsularnych w niektórych krajach oraz brak odpowiedniego wsparcia ze strony naszego kraju (np. w Mongolii). Zmniejszenie liczby lektoratów zagranicznych jest m.in. efektem działań uczelni zagranicznych. Szeroko zostały zatem przeanalizowane zmiany wymagań uczelni w stosunku do lektorów (np. prowadzenie wykładów, także o charakterze niepolonistycznym, posiadanie stopnia doktora) przy jednoczesnych wypadkach pogarszania się warunków pracy oraz sytuacji bytowej lektorów (opóźnione bądź zmniejszone wynagrodzenia za pracę, niekiedy nawet brak wynagrodzenia, czy też nieodpowiednie mieszkanie lub jego brak). W opracowaniu podkreśla się słabe i mocne strony obecnego systemu oraz wskazuje propozycje mające uczynić politykę lektoratową bardziej elastyczną i efektywną, bardziej dostosowaną do zmieniających się potrzeb. Między innymi wskazuje się drogi podniesienia kwalifikacji lektorów, wykorzystania ich do wspierania już działających polonistyk oraz pomocy uczelniom w otwieraniu nowych. Pokazuje się także propozycje włączenia w obecną rzeczywistość działala-

ności lektorów do realizacji edukacyjnej i kulturowej polityki państwa na uczelniach zagranicznych oraz w środowiskach oddziaływania lektorów. W następnej części pt. *Studenci zagraniczni w Polsce* analizuje się sytuację tych osób, które przyjeżdżają uczyć się języka polskiego do naszego kraju lub które w Polsce podejmują studia wyższe w pełnym wymiarze lub na czasowych wymianach. W 2015 roku w Polsce studiowało około 46 tysięcy studentów zagranicznych, obecnie zaś szacuje się, że w naszym państwie kształci się ponad 57 tysięcy obcokrajowców ze 157 krajów. Przyjmowanie studentów z zagranicy wymaga jednak sprawnego systemu obsługi, a praktykowanie działań sprzyjających integracji społecznej i kulturowej jest konieczne nie tylko na poziomie relacji pracownik naukowy – student cudzoziemiec, lecz także pracownik administracyjny – cudzoziemiec. W opracowaniu szczegółowo została omówiona dotychczasowa oferta dydaktyczna polskich uczelni (kursy przygotowawcze oraz zajęcia lektoratowe dla studiujących już osób) ze wskazaniem mocnych i słabych stron ich dotychczasowego funkcjonowania.

Niezwykle ważną częścią dokumentu jest z całą pewnością rozdział *Problemy lektoratów i polonistyk według podziału geograficznego. Studia przypadków*. Opis funkcjonowania: mocnych i słabych stron lektoratów i polonistik zagranicznych oraz prowadzonych za granicą studiów polskich został przedstawiony w poprzednich częściach strategii. Wspomniana była w nich konieczność uwzględnienia podczas wszelakich działań normujących, naprawczych, konsolidujących – specyfiki lektoratów, i szerzej: akademickiego nauczania języka polskiego – w zależności od kraju, w którym się ono odbywa. Tradycje i normy prawne, a także uwarunkowania polityczne w wielu regionach świata powodują konieczność elastycznego wprowadzania pewnych rozwiązań. W tym rozdziale przedstawionych zostało kilka – uznanych za najbardziej odmienne, najbardziej specyficzne, najbardziej ciekawe czy też uznanych za bardzo problematyczne – przykładów funkcjonowania lub braku funkcjonowania akademickiego nauczania języka polskiego (czasem z tłem nauczania na innych szczeblach edukacyjnych). Do akademickiego nauczania języka polskiego jako obcego nawiązuje również w dokumencie rozdział *Certyfikacja znajomości języka polskiego jako obcego*. Na początku części poświęconej certyfikacji przedstawiono historię systemu certyfikacji. Kolejne podrozdziały zawierają analizę funkcjonowania tego systemu w latach 2004–2015 – liczbę zdających egzaminy certyfikacyjne w poszczególnych latach, ich płeć, wiek i kraj pochodzenia, wreszcie oceny uzyskane na tych egzaminach.

W końcu w opracowaniu znajdują się także obszernie analizy diagnozujące poziom i sytuację promocji języka, kultury i literatury polskiej poza granica-

mi kraju. Rozdział *Promocja języka polskiego i działania na rzecz podniesienia jego statusu* opisuje możliwości ocieplenia obrazu polszczyzny; obalenia stereotypu polszczyzny jako języka trudnego, niszowego i mało przydatnego; zwiększenie obecności polszczyzny w miejscach odwiedzanych przez turystów z Polski; konsekwentne stosowanie języka polskiego w środkach komunikacji obsługujących linie lotnicze do i z Polski; pomoc dla administracji lokalnej w celu respektowania praw ludności polskiej do własnego języka w urzędach, szkolnictwie i w przestrzeni publicznej i wreszcie odblokowanie polskojęzycznej literatury naukowej tkwiącej w zasobach zamkniętych repozytoriów. W rozdziale została wyróżniona długa lista działań, które należałoby podjąć w celu budowania prestiżu polszczyzny w powiązaniu z prestiżem kultury polskiej. W części pt. *Promocja literatury polskiej jako narzędzia i przedmiotu edukacji językowo-kulturowej* opisuje się możliwości, jakie leżą we właściwym sposobie promocji języka przez promocję literatury. W dokumencie stwierdza się m.in., iż z perspektywy glottodydaktycznej należy ją prowadzić, traktując literaturę jako przedmiot i narzędzie w nauczaniu językowo-kulturowym. Niezależnie od tego, jaką funkcję ma ona spełniać, najważniejszą rzeczą jest promocja w zakresie jej jak najszerzego upowszechniania. Promocja powinna być dokonywana za pośrednictwem publikacji książkowych, mediów, internetu oraz adaptacji filmowych dzieł literackich. Na poziomie szkolnictwa podstawowego i średniego należałoby zadbać o serie edukacyjne będące adaptacjami (uproszczonymi wersjami) tekstów literackich, jak również o antologie tekstów i wypisów. Należy zadbać także o staranne opracowanie odpowiednich szkolnych kanonów literatury (profilowanych ze względu na adresata). W przypadku odbiorcy akademickiego ważna jest promocja monografii literackich uwzględniających światowość polskich tekstów widzianą z perspektywy recepcji i studiów porównawczych. Mówi się o tym, iż istotne jest wspomaganie polityki przekładowej prowadzonej przez wyspecjalizowane instytucje (publikacje, programy tłumaczeniowe, stypendia dla tłumaczy). Skuteczne jest także rozpowszechnianie literatury za pomocą adaptacji filmowych, przy jednoczesnym zadbaniu o dostępność filmów oraz ich wydania z tłumaczeniami. Ostatnia część strategii, zatytułowana *Technologie cyfrowe w promocji języka polskiego*, zwraca uwagę na konieczność finansowania na preferencyjnych warunkach projektów automatycznego przetwarzania języka polskiego (ze źródeł grantowych MNiSW, NCN, NPRH i innych), rozpoczęcia prac nad drugim etapem projektu Narodowego Korpusu Języka Polskiego, stworzenia repozytorium cyfrowego materiałów źródłowych do nauczania i promocji języka polskiego, rozbudowa ogólnodostępnych zasobów

i narzędzi internetowych do nauczania języka polskiego jako obcego oraz wsparcie dla idei wolnych zasobów cyfrowych przeznaczonych do promocji i nauczania polszczyzny. Biorąc pod uwagę nośność społeczną filmu, jako ważny obszar promocji języka polskiego opisuje się konsekwentne stosowanie napisów oraz polskiej i wielojęzycznej audiodeskrypcji w polskich filmach i programach telewizyjnych.

Co niezwykle istotne, wszystkie części opracowania pt. *Nauczanie i promocja języka polskiego w świecie. Diagnoza – stan – perspektywy* nie skupiają się tylko na opisie stanu opisywanych zjawisk i wskazaniu istniejących problemów, ale także proponują zestaw konkretnych rozwiązań formalnych i administracyjnych. Członkowie Zespołu jako eksperci w dziedzinach związanych z nauczaniem i promocją języka polskiego i kultury polskiej jako obcej wskazują szereg możliwości, jakie leżą przed instytucjami zajmującymi się promocją języka polskiego i kultury polskiej w świecie. Dokument sporządzony przez Zespół zostanie opublikowany także jako ogólnodostępny – dla wszystkich zainteresowanych – w wersji elektronicznej.

Literatura

Miodunka W., Tambor J., Achtelik A., Cudak R., Krzyżyk D., Mazur J., Niesporek-Szamburska B., Ożóg K., Pawłowski A., Praszalowicz D., Seretny A., Szul R., Tambor A., Zgółka T., 2018, *Nauczanie i promocja języka polskiego w świecie. Diagnoza – stan – perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, ss. 336.